

LBRIS

We know
books

KATHERINE PANCONIS

AMURGUL CETĂȚILOR

MEDITERANA ȘI CAPITALELE EI PIERDUTE

traducere din limba engleză de
MIHAI MOROIU

CUPRINS

Nota autoarei.....	9
Introducere: Mediterana: mare magnum nostrum.....	11
TYR.....	15
Oamenii purpurii.....	25
Venirea lui Alexandru.....	44
Tyurul în vremea romanilor.....	51
Creștinismul la Tyr.....	54
Tyurul arab.....	56
Cruciații ajung la Tyr.....	59
Mamelucii și distrugerea.....	64
CARTAGINA.....	75
Războaiele Punice.....	95
Ascensiunea lui Hannibal Barca.....	108
Cartagina creștină.....	126
SIRACUZA.....	141
Cei dintâi tirani.....	148
Expediția ateniană.....	155
Dionis și epoca ideilor.....	162
Timoleon, Agatocle și redresarea siracuzană.....	169

Hieron și Arhimede	174
Asediul roman.....	177
Siracuză romană.....	183
Un oraș creștin.....	190
Santa Lucia.....	192
Capitală bizantină?	199
Cucerirea arabă	202
Sosirea normanzilor.....	209
Evul Mediu Mijlociu.....	212
RAVENNA	221
Venirea lui Carol cel Mare	259
ANTIOHIA	281
Antiohia seleucidă: perla din coroană	285
Regina Răsăritului: Antiohia romană	292
Leagănul creștinătății	298
Antiohia bizantină: vremuri de catastrofă și cetatea lui Dumnezeu.....	309
Antiohia cruciată: un principat de frontieră	319
Mamelucii: distrugerea vechiului oraș	348
Antiohia otomană	356
Antakya modernă	358
Concluzie	362
Mulțumiri.....	367
Bibliografie.....	371
Indice	388

TYR

Zi de zi, înainte de răsărit, picioarele arse de soare frământau nisipul în micile golfuri din jurul orașului Tyr. Așa cum făceau de multe generații, pescarii se îndreptau spre bărcile lor încărcate de năvoade. Când primele raze luminau orizontul și sclipeau trandafiriu pe crestele valurilor, se lansau în larg, pe apa Mării Mediterane. Porneau în căutare de pești pe care aveau să îi vândă restaurantelor din port sau să îi pună în gheață, să fie trimiși la nord, spre Beirut. Când își încheiau toate treburile, mulți se aruncau în mare, să înoate și, cu puțin noroc, să prindă poate și o caracatiță sau două.

De mii de ani razele soarelui Tyrian au ars fețele pescarilor de pe acest țărm. Cetatea a fost întemeiată de un neam enigmatic de navigatori semiți care în vremuri străvechi bântuiau în Mediterana, făcând comerț cu sticlă, vopsea de purpură, lemn tare de cedru și uneori chiar cu oameni. În memoria istorică au rămas sub numele de fenicieni. Încă din ziua întemeierii, ei au ieșit pe mare din acel loc prielnic, devenit apoi portul Tyr.

Portul din care astăzi pleacă bărcile e îndreptat spre nord, către Beirut și Saida, fiind cunoscut din vechime ca

port sidonian. Un altul se deschide spre sud, către Egipt: portul egiptean. Un oraș-însulă cu două porturi – nu e de mirare că poporul Tyrului și-a făcut renume ca prim stăpânitor peste talazuri.

Tyrul este situat la extremitatea de est a Mediteranei. Partea cea mai veche a orașului era despărțită de țărmlul din sudul Libanului printr-o mică peninsulă, legată de uscat printr-un istm accidentat, înconjurat de ape scânteietoare. Când fenicienii și-au întemeiat orașul, pământul pe care au construit era o insulă, fără nicio legătură cu uscatul, situată la circa un kilometru de coastă. A fost aleasă datorită porturilor ei naturale și ușor de apărat. Pe țărml exista o așezare mai veche care servea drept centru de aprovizionare a insulei. Papirusul *Anastasi*, vestigiul din Egiptul antic și datat 1200 î. Hr., descria Tyrul drept „o cetate pe mare“.

Acum trei mii de ani, această capitală insulară, scăldată de valuri, era gloria Mediteranei: bogată peste măsură și oraș-mamă al Cartaginei, Cadizului și al rețelelor comerciale care traversau marea de mijloc. Deșertăciunea și bogăția locuitorilor Tyrului aveau să crească în asemenea măsură, încât profetul Ezechiel din *Vechiul Testament* a blestemat Tyrul, asemuindu-l cu o corabie încărcată de comori la un pas de naufragiu: El a scris așa cum i-a grăit Domnul:

O, Tyrule! Voi face ca împotriva ta să se ridice neamuri multe așa cum se ridică marea cu valurile ei. Zidurile Tyrului le voi dărâma și turnurile i le voi surpa, iar Eu îi voi vântura molozurile și-l voi face piatră netedă. Fi-va el în mijlocul mării loc de zbicire a mrejelor.¹

¹ Iezechiel 26, 3-5. Sursă: Biblia în versiunea lui Bartolomeu Valeriu Anania (n. tr.).

Profeția lui Ezechiel s-a împlinit. Nu numai că Nabucodonosor urma să asedieze cetatea vreme de treisprezece ani, dar avea să cadă victimă unei serii de alte asedii. După ce mamelucii au prădat orașul în secolul al XIII-lea, Tyrul a rămas în ruine, populat doar de puținii pescari care își întindeau plasele la uscat în docuri. Când urmașii lor ieșeau vâslind din apele puțin adânci ale orașului sau pășeau la reflux până la insulițele stâncoase unde puteau prinde prada la undiță, sub ei se întindeau ruinele imperiilor din vremurile trecute. Dintre valurile care scăldau orașul încă se înalțau coloane de granit și de marmură; pe jumătate îngropate în nisip zăceau toarte de amfore, monede ruginite și cruci. Marea ieșea și intra din portul Tyr, la fel cum soarta părăsise cetatea în nenumărate feluri, pentru ca apoi să o umple din nou cu averi de nemăsurat.

Marea rămâne sursa unei bune părți din bogăția Tyrului, cu siguranță în orașul vechi. Pescarii depind de cât pescuiesc, iar apele azurii atrag hoarde de turiști în lunile de vară. Rezervele de gaze naturale, de undeva din largul coastelor Tyrului, au potențialul de a ajuta Libanul să iasă din sărăcie.

Tyrul a renăscut în ultimul secol, însă marile monumente ale trecutului lui au fost nimicite de agitația mării, de cutremurele devastatoare, de seria de jafuri și de scurgera înceată a secolelor. Turnurile blestemate de Ezechiel au lăsat astăzi locul unor case modeste și blocuri înalte, ale căror balcoane mai cad uneori: betonul ieftin nu este așa de rezistent ca lemnul de cedru. De-a lungul țărmlui au răsărit mereu tot felul de afaceri, după care dezvoltarea urbană a început să se întindă spre interior. Localnicilor le face plăcere să arate fotografiile vechi, cu orașul de acum cincizeci sau o sută de ani: „Nu era nimic în afară de nisip“, povestesc ei.

Astăzi, Tyrul modern este cunoscut în primul rând drept centru nervos al Hezbollahului, ca loc preferat de cei din UNIFIL și pentru o vastă plajă virgină unde braștele-țestoase își depun ouăle. Este o ironie a sorții în faptul că membrii milițiilor libaneze, cunoscute pentru răpirile și extorcările puse la cale, își cumpără țigări și cartele pentru telefoane din aceleași magazine cu personalul postat în Liban pentru monitorizarea frontierei cu Israelul. Vara, fac plajă unii lângă ceilalți, pe nisipurile albe. Organizația UNIFIL, Forțele Interimare ale Națiunilor Unite din Liban, face parte din țesătura Tyrului modern la fel de mult ca Hezbollahul. Sunt o armată de 10 000 de soldați și 800 de civili care se află aici încă din 1978, cu misiunea de menținere a păcii. Aceste forțe au fost înființate de Consiliul de Securitate după invazia israeliană din sudul Libanului, la rândul ei un răspuns la atacurile mortale lansate de militanții palestinieni de pe teritoriul libanez. Forțele de menținere a păcii își petrec seara prin baruri din micul cartier creștin, de unde privesc apusul, adoptă câini și susțin businessurile din jur cu apetitul lor pentru bere locală și whisky de import.

Drumurile care duc spre Tyr sunt străjuite de urmele lăsate de război și de drapelele Hezbollahului, verde cu galben, zdrențuite de vânt. Fotografii cu liderul radical Nasrallah, cu martiri și cu generalul iranian asasinat Soleimani se văd peste tot de-a lungul șoselei, alături de reclame la Botox. În primul apartament în care am stat la Tyr, pe frigider exista o imagine holografică a lui Nasrallah, fixată cu magneți reprezentând familia Simpson. Drumurile sunt întrerupte de punctele de control ale armatei libaneze. Uneori protestatarii blochează căile dând foc la anvelope, dar de obicei sunt suficient de curtenitori să le stingă ca să lase cale liberă femeilor care merg singure. Șoseaua urmează linia țărnelor și a unei căi ferate care

vreme de un secol a legat Beirutul de Haifa palestiniană. Haifa este acum oraș israelian și niciun tren nu a mai trecut frontiera după 1948. Șinele se mai pot vedea – ruginite și acoperite de iederă și de gălbenele. De fapt, granița nu este deloc o graniță. Zona care separă Libanul de Israel – două țări aflate tehnic încă în stare de război – este cunoscută ca Linia Albastră. Este hotarul nemonitorizat pe care nu are voie să-l traverseze nimeni – nici măcar animalele. Pășările o pot face – pe riscul lor. Însă asta este greu de pus în practică. În 2021, șapte vaci au traversat granița provocând o dispută internațională. Libanezii au pretins că vacile fuseseră furate. Angajații UNIFIL au consemnat că doar șase din cele șapte au fost înapoiate, făcând oarecum amuzați speculații despre ce se putuse petrece cu cea de-a șaptea.

Ca toate orașele din această carte, Tyrul a trecut printr-o succesiune de cuceriri, cunoscând dominația greacă, romană, bizantină și otomană – ca să ajungă sub mandat francez și, în sfârșit, să devină independent. Ceea ce distinge Tyrul de celelalte orașe este însă istoria lui îndelungată, înainte ca grecii să își răspândească peste tot cultura, înainte ca Alexandru să treacă în marș spre India. Tyrul a fost locuit fără întrerupere încă din mileniul al III-lea î. Hr., rivalizând astfel cu Ierihonul. Îl marchează însă și actualitatea memoriei colective a violenței. Pentru multe orașe ale Mediteranei, invazia, cucerirea și ocupația reprezintă amintiri îndepărtate, ceva rezervat exclusiv cărților de istorie – sau ca anecdotă optimistă de spus turiștilor când se apleacă peste balustradele siturilor arheologice. La Tyr, amintirile sunt recente. Fără să se afle în zona de securitate revendicată de Israel, orașul a fost totuși ocupat de Israel aproape trei ani, din 1982 până în 1985. În 1995 portul a fost blocat de canoniere și pescarii nu au mai putut ieși pe mare. A fost prima dată în memoria recentă când bărcile

nu au putut pleca din port în zori. În momentul când scriu, la Tyr se aud bubuiturile rachetelor israeliene, ca represalii pentru cele lansate din Liban câteva zile mai devreme.

Fenicienii care au stabilit tradiția ieșirii pe mare din Tyr erau un popor misterios: negustori isteți care construiau vase din cedru de pe Muntele Liban și își transportau mărfurile peste tot locul. Erau mai degrabă negustori și exploratori decât cuceritori, iar cuvântul „fenician” nu avea niciun înțeles pentru ei. Se identificau prin orașul lor de origine, și nu prin popor sau rasă compactă. Tyr nu a fost singura cetate ridicată de fenicieni: Sidon, Beirut, Byblos și Arwad au avut tot întemeietori fenicieni. Fenician derivă din termenul grecesc *fenix*¹, cu referire la culoarea roșiatic-violacee a faimoasei vopsele extrase de locuitorii Tyrului în mari cantități din melcii de mare *murex* care mișunau în apele de mică adâncime, devenind produsul lor de marcă. În același timp, a fost și termenul aplicat de scriitorii greci din vechime acestor triburi de marinari levantini, constructorii celor mai bune nave ale Antichității, care au perfecționat arta navigației, care ar fi inventat alfabetul, oameni cu pielea întunecată la culoare în urma comerțului intens cu vopseluri.

Indiferent cum își spuneau, întemeietorii Tyrului erau oameni harnici și curioși. Grație iscusinței și fermității lor, aveau să ajungă în cele din urmă până în toate cotloanele Mediteranei și, de fapt, și dincolo de ea, până în Oceanul Atlantic. Blocați la est de munți înalți, de civilizații ostile și de păduri dese de cedri de care se foloseau pentru a construi nave și temple, fenicienii au privit întotdeauna spre vest. Marea îi chema, la fel cum îi cheamă și astăzi pe locuitorii moderni ai Tyrului. Stând de vorbă cu prietenul

¹ Vezi și <https://www.etymonline.com/search?q=phoenix> (n. tr.).

meu Bachir într-o cafenea de pe țârm, el a început să râdă, îndepărtându-și buclele negre din ochi. „Nu-i vorba că m-ar chema marea, e mai simplu de-atât: eu sunt marea, marea este Bachir. Este mijlocul meu de trai, este mijlocul de trai al părinților mei. Pentru noi înseamnă totul. Noi suntem fenicieni, ea este în sângele nostru, în ADN-ul nostru.”

În Evul Mediu, termenul fenician a ieșit din uz. Însă locuitorii de pe țârmul libanez nu au renunțat niciodată la pasiunea lor pentru comerțul și explorările internaționale. Multe surse fac referire la „negustorii sirieni” prezenți prin toată Europa și, chiar dacă nu putem ști cu exactitate de unde proveneau, putem presupune că mulți dintre ei veneau din Tyr și din zona înconjurătoare. Talentul de explorator se reflectă în mentalitatea libanezului modern. Alungată de acasă de crize economice, de război și instabilitate în general, diaspora libaneză s-a răspândit peste tot în lume. Comunitățile lor puternice există pe toate cele cinci continente. Astăzi, după multe crize care au lovit Libanul, tot mai mulți libanezi caută să se mute în străinătate. În 2023, trăiau mai mulți libanezi în străinătate decât în Liban. Și nu peste mult timp chiar și Bachir va părăsi orașul său iubit, alegând Elveția. Consideră că acea țară fără ieșire la mare îi oferă mai multe prilejuri favorabile decât Tyrul, dar se simte durerea intensă pe care i-o provoacă această hotărâre. Speră că va putea face măcar scufundări în lacuri.

Tyrul și întemeietorii lui fenicieni evocă anumite conotații în mintea celor care îi vizitează. Ghidurile afirmă cu entuziasm că fenicienii au inventat alfabetul, dar care este sensul adevărat al acestei afirmații? Vor să spună că Europa – semi-zeița care a dat numele continentului nostru – a fost răpită de la Tyr, iar frații ei, Cadmus și Fenix, au plecat să o caute. Și mai vor să adauge că și Didona a

pornit de aici ca să întemeieze Cartagina. Fenicienii s-au făcut faimoși ca adoratori ai lui Baal, Astarte, Melkart, Eshmun. Miturile și realitățile s-au îmbinat inextricabil și totul este atât de vechi, încât e mai ușor să iei miturile drept realitate decât să încerci să reconstitui acea realitate.

Dornică să simt direct ce au lăsat în urma lor acești evazivi navigatori, am stabilit cu Bachir să înotăm împreună într-o zi. El m-a asigurat că în apele care înconjoară Tyrul voi putea să îi înțeleg pe fenicieni și faptele lor mai bine decât în oricare din muzeele de pe uscat.

Ne-am întâlnit pe o plajă mică, la amiază, în geana de umbră a unui turn de veghe al cruciaților, în micul golf învăluit în lumină aurie. I-am arătat soarele aflat sus pe cer, temându-mă pentru pielea mea sensibilă, dar Bachir a început să râdă – dacă înoți cât trebuie, așa o să te faci, a zâmbit el, arătând spre pielea sa cu un bronz de invidiat. Eram sceptică. Parcă simțeam înțepăturile arsurii, dar el m-a asigurat că era cel mai bun moment să intrăm în apa aceea extrem de limpede.

Mi-am întins pe nisip prosopul de culoarea gălbenușului, ca să am un loc al meu, mi-am împăturit repede lucrurile și l-am urmat pe Bachir în mare. După prânz, odată ce își termină treaba, pescarii ies pe nisip să se relaxeze, cu muzică și narghilele, și acea plajă mică urma să se aglomereze. Dimineața, era mereu aproape pustie. Pășind grijuliu printre stâncile de la mal, înconjurate de crabi și fragmente de țigla spartă, mă uitam cu atenție pe jos în speranța că voi descoperi și melci murex, cei din care se extrăgea vopseaua purpurie care asigurase faima Tyrului. Apoi m-am scufundat în mare. Era agitată, cu valuri care îți se spărgeau în față când ieșeau la suprafață ca să respiri. Mă usturau ochii, iar sub apă se auzea murmurul coralilor vii, ca niște șoapte venite din altă lume. Arheologii se scufundă în aceste zone, când fac săpături, cu tot echipamentul

profesionist, dar pentru cei ca mine, care nu vor decât să arunce o privire, ochelarii sunt suficienți și, desigur, o bună capacitate pulmonară.

Bachir înoată în fiecare zi, chiar și iarna, și folosește labe. Pentru mine nu era atât de simplu, trebuia să depun mult efort ca să mă țin după el în vreme ce ne apropiam de portul modern de pescari și de zidul maritim, lăsând în urma noastră turnul cruciaților. După ce străbătusem cincizeci de metri, m-am răsucit pe spate și am privit înapoi spre oraș. Deasupra apei se înălțau case otomane, unele dărăpănate, altele restaurate, zugrăvite în galben, ocră și alb. Peste zidul maritim abia dacă se vedea coroana Sfintei Fecioare. Statuia ei se ridica în mijlocul portului de pescari, cu palmele deschise, întâmpinându-i pe vizitatorii cetății. O prezență stranie și neașteptată în capitala predominant șită a Libanului de Sud. Pauza nu a durat mai mult de o clipă; Bachir se scufundase din nou, făcându-mi semn să-l urmez.

Sub apă m-am trezit într-o altă lume, unde înotam trecând peste un șir de coloane. Monoliți de granit din vremea romanilor zăceau cap la cap pe fundul mării, la nici șase metri adâncime. Apa era limpede, nu ascundea nimic, iar eu îmi roteam privirile peste tot, atentă la orice detaliu. Era un vis să aluneci peste vestigiile acestui oraș antic, ca și cum ai da peste urmele suburbiilor Atlantidei. Citisem despre aceste comori: de multe secole, călătorii povesteau despre rămășițele vechiului Tyr, pe jumătate cufundate în apele strălucitoare. Acum mă aflam în mijlocul lor.

Coborând mai adânc, am atins pietrele – acoperite de licheni, alge și plante marine asemănătoare mușchiului. Mi-am trecut mâna peste ele, încercând să disting culoarea de dedesubt, sperând să fie și marmură, nu doar granit. Dar ceva s-a mișcat pe fundul apei și mi-a atras privirea. Curioasă, m-am apropiat și am văzut o caracatiță ce-și

frământa brațele. M-a măsurat precaut, clipind din ochii ei lăptoși, și s-a strecurat lin sub o piatră. Bachir m-a luat din acel loc. Ajunși la suprafață, mi-a spus, „În mod normal, mă joc cu ele, dar ea era rănită, cineva a încercat să o captureze. Iar acum se teme.“ Nici nu era de mirare: Bachir mă invitase să mâncăm caracatiță în acea seară. Vânătoarea de caracatițe e o acțiune cât se poate de crudă: creaturilor li se înfige în cap o țepușă metalică, înaintea de a fi trase din apă.

Am trecut înot de coloane. Bachir s-a scufundat iarăși, arătând spre fundul mării. Erau multe blocuri de calcar, prăvălite unele peste altele, acoperite și ele de alge verzui-maronii, fiind rămășițe din vechiul port fenician al Tyrului. Am ieșit din nou o clipă la suprafață. „Epoca bronzului“, m-a lămurit Bachir. Ne-am scufundat iar și am contemplat blocurile străvechi care alcătuiau odinioară digul de unde erau lansate acele faimoase vase. Fenicienii au influențat profund dezvoltarea culturală a civilizațiilor din întregul bazin mediteraneean: de aici a început totul. M-am gândit la navele care plutiseră pe aceste ape în vechime și la marinarii care sfârșiseră tot aici. Știam din fotografiile făcute în șantierul arheologic, tot de aici, că unele blocuri poartă inscripții în rune, al căror înțeles încă nu a fost descifrat, dar nu mai aveam suficientă putere să rămân sub apă ca să le caut.

Bachir mi-a făcut semn spre ceva ce se afla sub noi, chemându-mă să cobor mai adânc. Am văzut o mișcare – o carapace maronie cu pete propulsată de aripioare marmorate. Una dintre țestoasele din apele Libanului luase hotărârea să ni se alăture. Aluneca leneș peste fundul mării, iar între noi plutea fantomatic o pungă de plastic.

În această zonă a litoralului libanez, adânc spre sud și aproape de Linia Albastră, marea este plină de vestigii din piatră și, uneori, și de comori. Dacă aș fi avut o privire

ageră și mult mai mult timp la dispoziție, aveam toate șansele să găsec și aur. Un pescar mi-a povestit într-o cafeenea cum a descoperit odată în nisip un solidus, monedă bizantină din aur, când se afla la vânătoare de caracatițe. A vândut-o cu 1 500 de dolari americani. Amintirea s-a lăsat ca o ceață peste privirile lui: trăise vremuri grele, dar umbrele trecutului se îngrijiseră de el.

Tensiunea politică și istoria augustă sunt la tot pasul în orașul modern. Peisajul este dominat de două situri arheologice, iar noile descoperiri sunt mereu la ordinea zilei. În vara când scriam, am participat ca voluntară la săpăturile care au scos la lumină vestigiile unui templu roman în vecinătatea cimitirului șiit și a ruinelor catedralei cruciate. Dar există mult mai multe comori care așteaptă să fie scoase la lumină, ascunse în apele din largul coastelor. Honor Frost, arheologă britanică, a fost cea care a adus tehnicile arheologiei marine la Tyr. Născută în Cipru, la Nicosia, străveche capitală din Mediterana, în copilărie înota în fiecare zi, și – cu toate că a rămas orfană și s-a mutat la Londra – a păstrat o strânsă legătură cu marea. „Timpul petrecut în afara apei este un timp irosit“, avea ea să scrie. A venit la Tyr după ce a văzut imaginile aeriene surprinse de spionul-arheolog Antoine Poidebard la începutul secolului XX. Fotografiile făcute de el la Tyr au stârnit interesul de a cerceta vestigiile porturilor feniciene de unde plecau navele care au dominat comerțul din Mediterana.

Situat la marginea semilunii fertile, Tyrul reprezintă unul dintre primele centre ale civilizației.

OAMENII PURPURII

Acum două milenii și jumătate, un călător din Halicarnas a făcut o vizită la Tyr, mai exact pentru un templu de o

frumusețe nemaivăzută, de care auzise la el acasă. Era bogat înzestrat și împodobit, cu neobișnuită extravaganță. Călătorul a stat de vorbă cu preoții, care i-au spus că, până în acel moment, cetatea și templul dăinuiau de 2 300 de ani. Numele călătorului era Herodot și venise la Tyr ca să viziteze templul legendar al lui Heracles-Melkart – divinitatea care patrona orașul. Iată ce a scris în *Istoriile* sale:

Am plecat cu corabia și la Tyrul Feniciei, aflând că acolo se găsește un preacinstit templu al lui Heracles. L-am văzut bogat împodobit cu multe alte ouchi, printre care înăuntru se înălțau doi stâlpi, unul de aur curat, celălalt din piatră de smarald, care noaptea străluceau cu o puternică lucire. Ajungând să stau de vorbă cu preoții zeului, i-am întrebat câtă vreme trecuse de la ctitorirea templului... ei ziceau că templul zeului a fost zidit odată cu întemeierea Tyrului, iar de când e locuit Tyrul, să fi tot trecut 2 300 de ani.¹

Însă zeul venerat în acest templu nu era Heracles ori „Hercule” pe care și-l vor imagina cititorii apuseni. La fel de puternic, și eminent mai apropiat de divinitate, un personaj cu barbă și de obicei cu o legătură în jurul coapselor, și nu înfășurat în blană de leu, zeul acestui templu era domnul Tyrului, zeul fenician Melkart, care îi număra printre devotații lui pe Hannibal al Cartaginei și căruia, după colonizarea feniciană, i-au fost dedicate temple peste tot în Mediterana. În imaginația greacă, Heracles și Melkart se confundau, fiind interșanjabili.

¹ Herodot, *Istoria I*, trad. Adelina Piatkowski și Felicia Vanț-Ștef, Ed. Științifică, 1961, p. 153 (n. tr.).

Însă miturile și identitățile lor erau de fapt cât se poate de diferite. Heracles era semizeu și faima i se datora muncilor sale. Melkart era unul dintre zeii cei mai importanți din panteonul fenician – fiind fiul lui Baal creatorul, patronul Tyrului, domn peste marinari și explorări. Murea în fiecare an la sfârșitul iernii și era înmormântat, ca să învie după trei zile, într-un ciclu cunoscut drept *egersis*, „trezirea” lui Melkart.

Templul fenician al lui Melkart s-a pierdut de mult. Nu s-a găsit nicio urmă din el în diversele situri arheologice de la Tyr. Dar, în 2018, s-a întâmplat ca o echipă de arheologi de la universitățile din Barcelona și Varșovia să facă o descoperire. Săpând în terenul năpădit de vegetație, aflat lângă ruinele catedralei cruciaților și numit „jungla”, oamenii de pe șantier au început să aducă la lumină un drum pentru procesiuni, din piatră albă, care ducea spre vestigiile unei clădiri cu o fundație monumentală, monolită. Și nu după mult timp au priceput că găsiseră un templu, dar nu au avut dovezile necesare ca să anunțe public până în 2021. Știrea a ajuns apoi pe prima pagină a ziarelor.

Pe măsură ce continuau săpăturile, arheologii au reușit să remarce unele elemente arhitecturale stranii. Nu era un templu roman tipic – cu siguranță era roman, judecând după vârstă și tipul de piatră folosit, dar era proiectat altfel decât toate celelalte temple romane văzute de ei în Liban. Avea o structură complet diferită: o cale de acces îngustă, două coloane masive și o încăpere subterană ciudată, aproape ca un mormânt, însă gol. Era construit în stil de templu din Canaan, iar intrarea se înălța, la vremea ei, la cincisprezece metri.

Pe măsură ce săpau, arheologii așteptau cu nerăbdare solstițiul de vară. Dacă în acea zi de 22 iunie soarele va apune în spatele altarului monumental, era suficient – aveau ei sentimentul – să tragă concluzia că nu era un templu

oarecare, ci chiar sanctuarul roman al lui Melkart – zeitatea feniciană venerată în continuare de poporul din Tyr, în bună parte din perioada romană – un intrus în panteonul roman. Învierea lui Melkart era legată de solstițiul de vară – Melkart era în esență un zeu al soarelui – prin urmare părea să fie o dovadă limpede că templul avea legătură cu el. Dincolo de asta, ce alt motiv ar fi justificat înălțarea unui templu roman în stil fenician/canaanit? Și de ce ar fi existat un mormânt subteran gol dacă nu pentru ritualul morții și renașterii zeului – *egersis* a lui Melkart? Dar în lipsa unei inscripții sau a unei dedicații clare, nu aveau suficiente dovezi să dea de știre în toată lumea că descoperiseră templul lui Melkart, dar cei mai mulți erau convinși de asta. Când am văzut discul roșu al soarelui apărând în centrul altarului, am fost imediat de acord cu ei, întru totul. Pare o ironie a sorții că un popor despre care se afirmă atât de des că a creat alfabetul nu a produs nicio literatură proprie. Fenicieni practic nu contează în istoria scrisă. Mai tot ceea ce au scris ei a fost pe papirus subțire, care nu s-a păstrat, iar civilizațiile următoare nu au avut grijă de operele lor, așa ca de cele ale grecilor, romanilor și israeliților. Există inscripții, săpate în piatră și lut, dar ele sunt puține și izolate, prin urmare nu iau niciodată forma unei narațiuni istorice autentice. Despre Tyr și locuitorii lui se întâlnesc referiri favorabile în toate culturile, în scrierile egiptenilor, asirienilor, babilonienilor, persanilor, evreilor, grecilor, romanilor – listă care ar putea continua. Laude la adresa iscusinței lor de navigatori și meșteșugari apar peste tot, din *Iliada* până în Biblie. Homer îi considera meșteșugari și negustori pricepuți. La el a apărut cea dintâi menționare scrisă a fenicienilor, dar ca locuitori ai Sidonului și nu ai Tyrului – deși în multe cazuri „sidonian” pare să fi semnat tyrian ori fenician în general, și nu neapărat doar un locuitor al Sidonului. Homer pomenea

de calitatea mărfurilor comercializate de ei și de cupele din argint, lucrate cu măiestrie, puse drept premiu la jocurile organizate cu prilejul funeraliilor lui Patroclu. Și Hecuba i-a oferit în dar Atenei un veșmânt brodat de femeile feniciene când fiul ei, Hector, a plecat la luptă.

Denumirea de fenicieni este știută de mulți, în schimb se cunosc puține detalii despre cine erau și ce credeau ei despre sine sau măcar de unde veneau. Cu toate acestea, există dovezi că fenicienii au întemeiat acest oraș, i-au dat măreție și i-au creat reputația de bijuterie strălucitoare a Mediteranei. Orașul a fost așezat pe o insulă, la 600 de metri de țărm. Insula era apărată de ziduri inexpugnabile ce se ridicau din mare, iar casele ei aveau o arhitectură sofisticată, cu mai multe niveluri. Ca insulă, era ușor de apărat, la vreme de pace menținea relații strânse cu comunitățile de pe uscat și făcea cu regularitate schimburi cu provizii aduse din așezările de pe coastă și din zona fertilă, mai îndepărtată de țărm. De maximă importanță erau cele două porturi naturale ale cetății. Astăzi, portul egiptean este blocat de sedimente, în schimb cel sidonian (cu dimensiuni mult reduse) este locul în care acostează navele pescarilor, sub protecția Sfintei Fecioare.

Preoții lui Melkart i-au spus lui Herodot că orașul a fost întemeiat în 2750 î. Hr. Dovezile arheologice susțin acest punct de vedere, arătând că Tyrul era locuit de la începutul mileniului al III-lea î. Hr. Cum se numără printre cele mai vechi orașe din lume, istoria lui timpurie este greu de trasat. Ca atâtea alte cetăți antice, originile Tyrului rămân neclare. Unele surse consideră că ar fi fost întemeiat de sidonieni, în vreme ce din tabletele cuneiforme descoperite la Ugarit, în Siria, aflăm că cetatea ar fi fost opera unui anume „Uzus”. Alții susțin că însuși Melkart l-ar fi ctitorit, atribuindu-i numele în onoarea mult iubitei sale Tyrus. Aceeași Tyrus, al cărei câine neascultător, alergând pe